

Історії права відомі чимало стародавніх пам'яток. Серед них три Литовські статuti, одному з яких — "Волинському" (1566 р.) — виповнюється 430 років. Для нашої держави ці юридичні акти мають особливе значення — вони є складовими національного права давно минулих років.

Окупація українських земель Литвою, яка відбулася у XIV столітті і продовжувалася більше двох віків, мала характер прилучення, збирання земель руської держави, розбитої удільною та татарською руїнами. Українське населення вважало Велике князівство Литовське своєю державою.

Ще на початку XVI століття держава Литовська не мала кодифікованого законодавства, а правувалася, окрім краєвих установ і привілеїв, за своїми місцевими звичаями. Князівський уряд мав намір звести до купи всі "права", але здійснення його відкладалося. З ініціативою кодифікації виступило шляхетство, яке саме набирало сили. Кого представники на сеймі 1514 року подали великому князеві прохання, щоб дав писані права та

закони. На сеймі 1522 року справу було порушено знову. Проект статуту складався юристами великокняжої канцелярії. При цьому враховувалися норми звичаєвого права, Судебника Казимира 1468 року, а також привілеї 1447, 1492 та інших років, римське, польське та германське право.

Дослідники цього статуту вбачають також його зв'язок зі старим руським правом, особливо з "Руською правдою". Більшість вчених зійшлися на тому, що саме Литовська Русь, себто Білорусь і Україна, найбільше зберегла й розвинула староруські правові норми. Підкреслюючи надзвичайну схожість між "Руською правдою" й Литовським правом, професори Максимейко та Ясинський пояснювали цю схожість тим, що "Руська правда" виникла саме на тій ґрунті, де пізніше виник і Литовський статут, тобто на Київській Русі.

Обміркований на кількох сеймах, статут був ухвалений восени 1529 року. Він не друкувався, а для практичного вжитку переписувався. Через те в списках, що збереглися й дійшли до нашого часу, зустрічаються різні неузгодження, поправки, додатки. Характерною рисою статуту є те, що писаний він білоруською мовою. Перший Литовський статут, відомий під назвою "Старий", має 13 розділів, поділених на 264 артикули. Перший розділ трактував питання про верховну владу та ставлення до неї населення. Другий — про "земську оборону", себто про організацію військової служби. Третій — про шляхетські вольності. Четвертий — про суддів та про суди. Всі інші містили норми права цивільного й карного, а також порядок судового процесу. Статут був, безперечно, підсумком певної боротьби між панами-магнатами та шляхтою й фіксував ту сукупність прав і привілеїв, які здобула собі шляхетська верства. Шляхті було гарантовано: її не можна карати без судового публічного процесу; землю не можна одібрати без вини; відповідальність шляхтича за злочин встановлювалася лише індивідуально. Шляхта також дістала право апеляції на рішення сулу воєводи або старости до самого великого князя, мала свободу виїзду за кордон. Шляхетські піддані увільнялися від усяких податків і повинностей.

За убивство шляхтича шляхтич платив 100 коп. грошей "головщини" родині вбитого і стільки ж "вини" — великому князю. За убивство ж шляхтича холоп платив головою.

Процес збільшення шляхетських прав і привілеїв, бажання шляхти закріпити ці права у кодексі привели до схвалення сеймом нової редакції — так званого "Волинського" статуту 1566 року. Цей другий статут мав вже 14 розділів і 366 артикулів. Система й розподіл лишилися ті самі, але значно розширено розділ про шляхетські права й карні злочини. Особливу увагу привертає судовий розділ.

Окрім судів державних та статуткових, серед українського й білоруського населення утворювався народний (громадський) суд, відомий під назвою "копи". Копний суд стояв у тісному зв'язку зі старим вічевим зібранням. Населення певної території складало певного роду союз для охорони себе від злочинних елементів і боротьби з ними. Коли хтось помічав злочин або сам ставав його жертвою, то скликав "копу", себто віче всіх правоспроможних осіб своєї округи, які мусили з'являтися самі або присилати заступників, щоб учинити слідство й суд. Звичайно, перші копні збори, що мали завдання провести слідство по гарячому сліду, складались з ближчих сусідів і носили назву "гарачої копи". Потім вже сходилась велика копа, де збиралися всі члени округи в урочистій обстановці, додержуючись певних обрядів і формальностей відбувався судовий процес, виносився присуд (на словах або письмово), котра виконувала присуд. Компетенція копного суду була широка: до неї належали майже карні й цивільні справи, які могли виникнути серед населення. До копного СУДУ МОГЛИ звертатися всі стани суспільства. Копний суд передавав справу як до вищої інстанції — до суду громадського туди ж можна було й апелювати на його вирок.

Більшість дослідників відносить початок копного права до часів "Руської правди", себто до XI—XII століть, і взагалі підкреслює тісний внутрішній зв'язок між копними судами й громадськими вічевими судами старої Русі

Кодифікаційний процес Великого князівства Литовського продовжувався У 1588 році затверджено нову, найбільш розроблену редакцію статуту, відомий під назвою "Новий". В ньому найбільш проглядається врегулювання феодалських відносин. Зокрема формування кріпацького прошарку населення Кримінальні норми спрямовані на захват рухомої й нерухомої власності. Земельне право охороняло монополію земельної власності шляхти.

Цей статут в протилежність акт Люблінської унії 1569 року закріпив державно-політичну самостійність Великого князівства Литовського.

Велике значення проведеної тоді роботи знайшло відображення в тому що кодифіковане право на століття пережило саме Велике князівство Литовське. Воно ще в 1819 році друкувалося як збірник чинного законодавства. Для Лівобережної України воно було чинним мало не до половини XIX століття. Такого б довголіття законодавству, що приймається зараз.

Література

1. Юридичний вісник України. / 1996 р. №4
2. Історія України. /- X. 1997 р.